

L'economia actuala drova ina vertid emblidada

Autor(en): **Winzap, Rest Antoni**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **59 (1974)**

Heft 3

PDF erstellt am: **21.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881954>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

L'economia actuala drova ina vertid emblidada

da Rest Antoni Winzap

En in referat sur la scienza d'economia sin via viers il 21avel tschentaner declara professor Emil Küng da Sogn Gagl che nossas tiaras industrialas europeas gaudien dapi vegn onns ina abundanza aunc mai enconuschida en nies mund. Ins sappi, malgrad che l'economia hagi fugentau la pau-pradad, tuttina buca constatar pli gronda cuntentientscha tier la car-stgaunadad. Cumparegliond il singul sia situaziun cun auters che sappien duvrar dapli, vegn el malcuntents, pretendend adina pli bia da patrums, societad e stat. Il resultat da quellas pretensiuns seigi denter auter l'inflaziun. Per sortir da quella situaziun drovi ei il bien exempel dall'elita dil pievel e surtut duessi lezza s'abstener d'in consum demonstrativ ed exagerau. Partend da questa admoniziun d'in um erudit e prudent, lein nus far culs lecturs digl Ischi, che audan segir tier l'elita dil pievel sursilvan, in pèr patratgs davart il spargnar en nies temps.

1. Motivs privats da spargn

Persunas, famiglias ni tenercasas spargnan, mettend en salv ina part dils fretgs da lur lavur e possess per basegns futurs. Ei desistan da consumar oz per haver dapli damaun. Bein motivai leutier eis ei pusseivel ozildi a biars da spargnar en ina moda ni l'otra. Ei dat treis motivs fundamentals che meinan a spargnusadad:

l'etica, la disa e la calculaziun.

Da vesta d'ina etica cristiana vala ina veta moderada e semplia per pli ideala, sauna e nobla ch'ina veta luxuriusa cun in consum sur mesira. Enamiez ils Romans, cun circa 200 dis ufficials da fiasta, spargnavan ils emprems cristifideivels sco negin auter da gliez temps. Dacuort ha in predicatur explicau che la sperdita da substantia religiosa mondi adina peis a pèr cun la fuigia el consum. – Autras personas, surtut glied sils onns, eviteschan per disa expensas nunnecessarias. Ei han empriu da menar ina veta sco lur antenats e setegnan conservativamein vid quella tradi-

ziun. In consum suenter la moda dil temps fa negin plascher ad els. La spargnusadad ei in reflex da lur ferma personalitad. – Il carstgaun prudent spargna ord calculaziun. El emprova da s'imaginar il futur, vesa dis da vegliadetgna, da malsogna, menders temps, affons e biadis cun lur bassets, cuosts extraordinaris per scolaziun, per cumprar casa, in menaschi e.a.v. El calculescha, tgei capital igl avegnir savessi pretender dad el e spargna quel successivamein.

Il plascher ed interess da spargnar sa vegnir stimulaus e sustenius entras la fuorma da spargnar. Nus differenziein

il spargnar en beins reals ed il spargnar en daner.

Beins reals adattai da salvar per famiglias ein caussas da liung cuoz, cun valeta carschenta da di a di. Quei sa esser schischom, mobílias, uorden da casa, objects d'art, bischutaria, porcellana, metals prezius e.a.v. In puffen da schiember ni da nugher d'in meister scrinari sursilvan, oz aunc d'haver, pli tard forsa buc, ei segir ina buna cumpra. Tgei vala pomai la stiva ord la Casa Capol da Flem, dapresent possess dil Museum metropolitan a New York? Objects d'art e da bien mistregn fan plascher al cumprader ed a ses vegnentsuenter ed han leutier ina muntada culturala, vengonza d'esser carschentada.

Spargnar beins reals ei surtut usitau els menaschis. In pur che metta reguladamein d'ina vart ina part da siu recav per cumprar suenter liunga e seriusa calculaziun ina maschina gideivla ad el d'evitar pagas e da luvrar dapli funs, spargna en ina moda prudenta. Tenor professor Bickel ha il puesser svizzer investiu cun agens mieds denter 1960–1970 varga duas milliardas en l'agricultura. Capeivel ch'ei maunca enqualgadas daner blut en casa purila. Era independents en autras professiuns mettan per regla ina gronda part da lur surpli annual en lur fatschenta. Cun investir adina puspei entradas els menaschis ein commerci ed industria svizra sesviluppai ord sempels affars. Umens capavels cun agen menaschi spargnan il meglier, cumpletond adina l'atgna fatschenta cun agens mieds.

Essenzialmein vegn spargnau *en daner* e quei il bia tras intermediaziun dallas bancas, savens surdond a lezzas ils respargns encunter tscheins. Carnets da spargn, obligaziuns da cassa, obligaziuns d'emprest ein las fuormas da spargn digl um cumin. Ils tscheins ein aults oz, mo pil mument ei l'inflaziun aunc pli gronda. Reussescha ei all'economia d'engron-

dir la purschida sur la damonda ora, quei ch'ei forsa pusseivel en cuort, survegn il daner puspei forza da cumpra carschenta. – Acquistar aczias? Cun aczias separticipescha il cumprader d'ina fatschenta. La dividenda annuala dependa dil gudogn disponibel dalla societad e la valeta dall'aczia dil profit intern e dalla damonda suenter talas valurs. La valeta d'ina aczia sa crescher e sbassar lunsch naven dil prezi da cumpra. Da 1949 tochen 1973 ein las principalas aczias svizras carschidas intragliauter per ca. 500%, malgrad ch'ellas ein sbassadas 1973 per 22%. Leutier han ellas purtau onn per onn buna dividenda. Las bancas recamondan surtut valurs da bunas firmas svizras ni da talas dils Stats Uni dall'America, da fatschentas ch'han pagau reguladamein dividenda ils davos 25 onns. Segir eis ei bi e bien d'acquistar aczias da societads localas da turissem, mo per quei pass drova ei empau patriotissem local ni avantatgs persunals. Sco ina veglia experienza demuossa, eis ei grev da metter ils motivs privats da spargn ed ils motivs regiunals leutier sin il medem pantun.

2. Muntada per regiun e naziun

Las entradas nettas d'in tenercasa, pia suenter ch'il maun public ha priu las taglias, vegnan consumadas ni spargnadas. La summa da quels dus posts digl entir pievel dat il recav naziunal net, che vegn schazegiaus onn per onn. Dil carschament da quel vesan ins il svilup economic d'ina tiara. Fuva il recav naziunal net dalla Svizra gl'onn 1939 8,6 eis el s'augmentaus tochen la fin digl onn 1972 a 95,7 milliardas. D'impurtonza ei da saver ch' *il carschament allegau dependa dallas investziuns* e lezzas dils respargns, aschia ch'ina regla generala di: *spargnar = investir*.

La plipart dils daners spargnai va tier las bancas e da lezzas en fuorma da credit tiels interprendiders. Las investziuns da mistergners ed industrials volvan ils daners en beins da producziun, dils quals ils principals ein baghetgs ni indrezs da menaschis. Creschan las investziuns, creschan ils menaschis, crescha la producziun e creschan las entradas d'in pievel. Ins di: da scadin franc bein investiu egl apparat da producziun neschan dus francs d'entrada.

Investir ei pia per regiun e naziun d'immensa impurtonza. Nua che las investziuns han liug, seconcentrescha la forza da lavur, crescha la populaizon e regia beinstonza. Fuss la Surselva in'insla economica, savess mo quei ch'ils Sursilvans spargnan vegnir investiu leu. Ils davos onns ha bia

capital d'ordeifer anflau la via en nossa regiun ed ha stimulau la conjuntura. – La Svizra ei en temps scarts da capital quasi totalmein dependenta dil spargnar da siu pievel. Bein san las bancas privatas e la banca naziunala creditar per temps cun daners creai. Era vegn capital jester importaus ed agen capital exportaus, aschia ch'ina certa variaziun ei dada. Mo gest l'affluenza da daners jasters d'ordeifer il cerchel naziunal sa haver inflaziun e lur retratga deflaziun per consequenza. Darar gartegia ei ad ina tiara pintga e democratica da manipular l'aua da quels uals selvadis cun la dretga mesira. Perquei ei tenor prof. Roepke la suletta sauna finanziaziun dils investiments quella cun daners spargnai en l'atgna tiara.

Las investiziuns el vargau ed egl avegnir muossan problems dai e sligiai. Avon 120 onns fuva nossa tiara aunc fetg paupra. Mo ord il cantun Argovia ein varga 30 000 persunas idas sur mar els onns 1854/56 per munconza da paun e lavur. A circa ina tiarza han las vischnancas pagau il spien di. Daners gudignai en nossa tiara, surtut cun gl'export da textilias, vegnevan surdai a bancas digl'exteriur per vegnir investi en tiaras jastras. La Frontscha, la Tiaratudestga e l'Engheltiara eran en lur svilup economic silmeins 50 onns ordavon alla Svizra. Pér la fundaziun da bancas commercialas avon 100 onns ha midau quella situaziun. Viasfier, ovras electricas, industria da chemia e maschinas han saviu vegnir finanzadas pei a pei cun agen capital. Nossas bancas valan oz per las meglieras dil mund e noss'industria ei renconuschida. La situaziun ei uss aschia che varga 800 000 luvrers jasters anflan paun e lavur tier nus. En ina tiara senza materias primas ei in tal svilup mo staus pusseivels cun luvrar e spargnar. La litteratura economica mundiala da temps passai taxescha il pievel svizzer per snueivel spargnus.

Oz ei il basegns d'investir pli gronds che enzacu. Las bancas san buca cuntentar las damondas da credit sco usitau ils davos decennis per munconza da capital. Las materias primas importadas ein vegnidas pli caras. Mo ils products da ieli per la Svizra vegnan a custar 1974 circa 2,5 milliardas dapli che 1973. Per munconza da forzas da lavur ston ils menaschis raziunalisar, installond maschinas ed automats. Quei drova capital. Mo la producziun sa cheutras vegnir engrondida e po purtar meglier ils cuosts alzai dallas materias primas.

Nossa tiara sto adina haver prezis raschuneivels silla fiera mundiala, per tgei ina tiarza da nies pievel viva digl'export. Segir ha l'industria d'export per tals motifs ina preferenza en damondas da credit. Mo per tuts inter-

prendiders vala la regla ch'ils daners derivonts dallas bancas han mo ina funcziun parziala en la finanziaziun da menaschis. Scadin che vul credit per fundar ni engrondir ina fatschenta sto haver ina part agen capital. Maunca quei capital da tschep indigen en ina regiun, ei, resta ni daventa ella sutsviluppada. La consequenza ei l'emigraziun dils habels, surtut dalla giuventetgna en forza da lavur.

Tenor la statistica digl onn 1973 tschessa il carschament real dils respargns en Svizra. La cuolpa ei il consum sfrenau dils privats e dil maun public e leutier aunc ils aults tscheins digl exteriur. La scartezia da capital, independenta dallas restricziuns federalas, sa midar nossa situaziun economica. D'ina tema prematura neschan gia pretensiuns d'agid d'investiziun entras il stat. Sco en l'Italia ed en l'Engheltiara savess il stat era financiar l'economia privata tier nus entras alzar las taglias ni las contribuziuns dad assicuranzas socialas obligatorias. Excepziunalmein ed il dretg mument sa in tal pass esser necessaris. Mo il prighel ei cheu, che quella via meini pass per pass al socialissem statal, in uorden che negina partida politica giavischa aviartamein per nossa tiara. Da preferir ad in tal sistem ei segiramein da crear capital privat entras spargnar e disponer sez da quel en tutta libertad.

3. Muntada sociala

Kurt Furgler, cusseglier federal, ha detg dacuort che possess privat seigi la petga ferma da nossa societad. Ei seigi l'obligaziun da nossa politica d'haver quita *che bia glied sappi acquistar facultad*. Tochen dacuort ei quei deplorablamein buca stau aschia. Il scribent Max Frisch ha declarau en in artechel che la Svizra seigi ina tiara, ella quala 3% dalla populaziun disponien da 97% dil fatg. Statisticas liberalas concedan che 10% dalla populaziun possedien 79% dalla facultad. Scadin cass ei quella reparti-ziun malsauna e quei vesan umens cun responsablada sociala en oz. Per quei han firmas grondas entschiet a *schar participar ils luvrers ed emploiai dil gudogn*. Leschas per organisar la cooperaziun e la participaziun dils emploiai vid las fatschentas ein en discussiun en Svizra ed en Tiaratudestga. L'intenziun da reparter il gudogn sin tuts quels ch'ei gideivels a crear el astga vegnir sustenida mo lu cun buna cunscienza, sche la segirtad ei dada, ch'il gudogn supplementar vegni spargnaus e stetti a disposiziun per investiziuns. Cass cuntrari disfa la participaziun vid il gudogn rauba enstagl crear tala.

Il dependent senza facultad da num ha grond interess d'ina economia flurenta, d'in plaz da lavur garantiu, d'ina producziun adina carschenta e da quei entir svilup senza carischia. Ei capital en abundonza avon maun, tschessan ils tscheins, la producziun momentana immens intensiva da capital vegn pli bienmarcau, malgrad bunas pagas. *Producziun gronda* e raschuneivla el prezi *damogna la carischia* ed anfla la via alla fiera mundiala. D'ina producziun carschenta per prezis sminuents profiteschan tuts consuments.

La giustia sociala pretenda per mintga carstgaun la pusseivladad da saver sviluppar ses duns e sia intelligenza (Denis Gabor). En ina societad sauna duess negin stuer far lavurs inferiuras a sias forzas spirtalas, sch'el sesenta en sesez il clom a pli aultas prestaziuns. Savens san talas pretensiuns mo vegnir realisadas, sch'ils *mieds materials per scolaziun permanenta*, per dislocaziun egl jester ni tuttavia per interrupziun temporara dil gudogn ein dai. Stat e patrums promovon oz la scolaziun da capavels carschi, mo adina ein agens respargns necessaris.

Consum stravagau schendra malcuntentientscha e *disturba la pasch* denter vischins. En differentas gasettas havein nus saviu leger che las iniziativa per la taglia sin rihezia hagian lur ragischs en la veta luxuriosa da certs arrivists (nouveaux riches). Ina part da nossa giuventetgna intelligente els marcaus muossa gronda aversiun encunter nossa societad da consum e reagescha falliu, menond ina veta extremamein primitiva e senza slontsch per prestaziun. Encunter quels ed auters excess dil consum durrein nus oz il spargnar, ina disposiziun constanta che gida a far dil bien ed ad evitar il mal, pia ina vertid el ver senn dil plaid.